

Yabancı Maden Şirketleri ve Devletler Arasındaki Yatırım Anlaşmazlıkları Çözümü; Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID) ve Kırgızistan Örneği

The Settlement of Disputes between Foreign Mining Companies and States; International Centre for Settlement Investment Disputes (ICSID) and Kyrgyzstan Case

Prof. Dr. Ümmühan Elçin Ertuğrul [0000-0003-3930-8531](https://orcid.org/0000-0003-3930-8531)

Abstract

Foreign investments are one of the fundamental methods to address capital shortages in developing countries. Currently, it is seen that developing countries make their natural resources, especially mining, available to foreign investment companies through bilateral investment agreements. This situation can cause disputes between states and foreign investors and often requires international solution mechanisms. One of the best-known of these international settlement mechanisms is the International Center for the Settlement of Investment Disputes, abbreviated in English as ICSID, under the auspices of the International Bank for Reconstruction and Development. States may have to pay significant amounts to foreign investors in order to settle their disputes. The case claimed against the State of Kyrgyzstan by International Mining Company Invest, Inc. a United States national, at ICSID on September 19, 2022, is pending. As of February 2024, ICSID has concluded 171 of 247 disputes regarding the mining sector. This study aims to predict the outcome of the dispute between Kyrgyzstan and International Mining Company Invest, Inc. taking into account the disputes concluded by ICSID regarding the mining sector. It also offers recommendations to states to prevent international investment disputes from ending unfavorably.

1 Giriş

Klasik Uluslararası Hukukun süjesi yalnızca devletler olsa da günümüz Uluslararası Hukuku devletler yanında uluslararası örgütler, bireyler, şirketler gibi gerçek ve tüzel kişiler için de hak ve yükümlülük doğurmuş yani onları Uluslararası Hukuk süjesi haline getirmiştir. Bilimin, teknolojinin gelişmesi devletler arasındaki etkileşimi, ilişkileri ve ticareti artırmıştır. Süreç içinde yalnızca devletlerle sınırlı kalmayan bu ilişkiler, devletlerin uyruklarını da bizatihi hak süjesi haline getirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ülkelerinin sermaye eksikliğini gidermek amacıyla yabancı gerçek ya da tüzel kişi yatırımcılarla iş ilişkisi içine girmişlerdir. Devletlerle kendi uyruğunda olmayan bu kişiler arasında çıkan uyuşmazlıklar, belli uluslararası çözüm mekanizmalarına ihtiyaç doğurmuştur. Bu mekanizmalardan en bilinen ve kurumsal olanlarından bir tanesi, Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi – yahut diğer bir deyişle Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümü İçin Uluslararası Merkez- (ICSID ya da Merkez)'dir. Yatırımcılara ve devletlere açık olan ICSID, 1966 yılında Devletler ile Diğer Devletlerin Uyrukları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin Sözleşme (ICSID Sözleşmesi) ile kurulmuştur. ICSID Sözleşmesi, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)'nın, uluslararası yatırımı teşvik etme hedefini ilerletmek amacıyla söz konusu kurum tarafından geliştirilen çok taraflı bir andlaşmadır. ICSID, yabancı yatırımcılar ile ev sahibi devletlerin çıkarları arasında bir denge kurarak; uyuşmazlıkların, uzlaşma, arabuluculuk, tahkim ya da bilgi toplama yollarıyla çözülmesini sağlamayı amaçlar. Merkez bizatihi, uzlaştırma ya da arabuluculuk faaliyetinde bulunmaz. Her uyuşmazlık (ya da dava), ICSID Sözleşmesine uygun olarak kurulacak, bağımsız bir Uzlaştırma Komisyonu ya da Tahkim Mahkemesi tarafından değerlendirilir. Nisan 2024 yılı itibariyle, ICSID'a gelen uyuşmazlık sayısı, 900'den fazladır (ICSID, 2024).

19 Eylül 2022 tarihinde, ICSID'ta tahkim isteği ve ARB/22/25 koduyla, Kırgızistan Devleti aleyhine Amerika Birleşik Devletleri (ABD) uyruklu International Mining Company Invest, Inc. tarafından dava açılmıştır. Dava, petrol, gaz, madencilik sektöründe; madencilik imtiyazı konusunda, Kırgızistan ile ABD arasında 1993 tarihli, Amerika Birleşik Devletleri ve Kırgızistan Arasında Yatırımın Karşılıklı Korunması ve Teşviki ile İlgili Anlaşmaya (Kırgızistan-ABD BIT) -iki taraflı- dayanmaktadır (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan). Süreç gizli yürütülmektedir (International Mining Company Invest, Inc.v. Kyrgyz Republic, 2022). Dünyaya bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarının önemli bir bölümünün yabancı yatırımcılar aracılığıyla işlendiği; ICSID'ta görülen davaların önemli bölümünü de petrol, gaz ve madencilik sektöründeki uyuşmazlıkların oluşturduğu görülmektedir. ICSID, Nisan 2024 itibariyle, petrol, gaz, madencilik sektörü ile ilgili baktığı 248 uyuşmazlıktan 173'ünü sonuçlandırmıştır. Sonuçlandırılardan 34 tanesi, madencilik imtiyazı ile ilgilidir (ICSID database, 2024). Bu davalar, genellikle, Kırgızistan aleyhine açılan davada da olduğu gibi, gizli yürütülmektedir. Şu da bir gerçektir ki, ICSID'ta yatırım tahkimi, genellikle yatırımcı lehine sonuçlanmaktadır.

Bu çalışma, Kırgızistan aleyhine açılan dava her ne kadar gizli yürütülüyor olsa da yukarıda bahsi geçen veriler değerlendirilerek davaya tesir edebilecek hususları değerlendirmeyi; adil ve hakkaniyetli bir çözüm için yatırım anlaşmalarında önemli hususlara dikkat çekmeyi amaçlar. Ayrıca devletlere, uluslararası yatırım anlaşmazlıklarının aleyhlerine sonuçlanmasını önlemek amacıyla öneriler sunar. ICSID belge ve kurallarını, Kırgızistan- ABD arasındaki 1993 tarihli yatırım anlaşmasını, ICSID'ta açılan davaları, diğer uluslararası tahkim yargılamalarını ve bilimsel görüşleri inceleme yöntemini kullanır.

2 Yatırım Hukuku

Yatırım Hukuku, Uluslararası Hukuk Komisyonunun 2006 tarihli “Uluslararası Hukukun Bölünmesi” raporunda; Uluslararası Hukukun, “ticaret hukuku”, “insan hakları hukuku”, “çevre hukuku” gibi uzmanlaşmış sistemleri yanında kendi ilke ve kurumlarına sahip çok daha spesifik uzmanlık alanı – bilgi biçimi- olarak kabul edilmiştir (A/CN.4/L.702, 2006). Yatırım Hukuku, Uluslararası Hukukun alt dalıdır. Bu özelliği itibarıyla lex specialis olarak uygulanır. Öğretide, özel hukuka ya da kamu hukuku karakteri tartışmalı olan uluslararası yatırım hukuku esasen sui generis özellikler gösterir.

1648 Vestfalya Barışı ile Avrupa’da ulus devletlerin görünürlüğü artmış, ulus devletlerle birlikte vatandaşlık ve yabancı kavramları anlam kazanmıştır. Yabancıların, buldukları ülkede hak ve fiil ehliyetine sahip olmadıkları dönem, 1700’lü yıllardan itibaren sonlanmaya doğru gitmiş; bu dönemden itibaren yabancılar, buldukları ülkenin ulusal hukuklarından yararlanmaya başlamışlardır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, yabancılar, buldukları ülkenin ulusal hukuklarından yararlanmaya başlasalar da orada uyruğunda oldukları devletten ayrı hukuk kişiliğine sahip değildiler. Örneğin, kişilerin buldukları fakat uyruğunda olmadıkları ülkelerdeki mal varlıkları, onların uyruk devletlerinin kabul edilmiştir. Neredeyse son zamanlara kadar süren bu anlayış, devletin, bir başka ülkedeki uyruğunu korumak için 1800’lerden itibaren görülmeye başlayan “diplomatik koruma” ve “ad hoc tahkim”de de kendini göstermiştir. Gerek diplomatik koruma gerekse ad hoc tahkim, doğrudan yabancı yatırımcı ile ev sahibi devlet arasında değil, yabancı yatırımcının uyruk devleti ile yatırımlarının bulunduğu ev sahibi devletler arasında gerçekleşmiştir. Bu yolların güçlü devletler tarafında suiistimali, özellikle sömürgeci devletlerin uyruklarının sömürdükleri ülkelerdeki haklarını askeri ve politik güçleriyle korumaları, 1900’lü yılların başlarında yeni sistemlere ihtiyaç doğurmuş, yeni anlayışlar geliştirmiştir. Calvo doktrini, uyruklarının alacaklarını tahsil etmek ya da haklarını korumak için devlete müdahaleyi ve yabancıya devletin uyruğundan daha fazla hak verilmesini yasaklamıştır. Bunun yabancı yatırımcılar için de geçerli olduğu açıktır (Avşar, 2017; 172, 173) (Azarkan, 1061;). Bu gelişmeleri, 1966 yılında Dünya Bankası himayesinde yabancı yatırımcı ile ev sahibi devlet arasında yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıkları çözmek amacıyla ICSID’in kurulması takip etmiştir.

3 Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi

Daha önce Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi olarak kısaltılan ICSID, 2. Dünya Savaşı sonrası, para idare sisteminin, dünyanın belli devletleri arasında ticari ve mali işlemlerinde uyulması gereken usul ve kuralları oluşturan, Bretton Woods Sisteminin bir kuruluşudur (Zenginkuzucu, 2012; 61). Bildirinin Giriş Bölümünde de ifade edildiği üzere, ICSID, devletler ile diğer devletlerin uyrukları arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için yapılan ICSID Sözleşmesi ile kurulmuştur. Dünya Bankası İcra Direktörleri tarafından yapılan bu Sözleşme, 18 Mart 1965’te Dünya Bankasına üye hükümetlere imzalanması için sunulmuş; 14 Ekim 1966’da 20 ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (ICSID Convention, Regulations and Rules, 2022).

Daha önce bahsedildiği gibi, Merkez, bizatihi, ev sahibi devlet ile yabancı yatırımcı arasındaki uyuşmazlıkları çözmez, çözüm için uzlaştırma komisyonlarının ya da tahkim mahkemelerinin kurulmasına aracılık eden bir merkez görevi görür.

ICSID’in uzlaştırma ve tahkim usulü belli başlı aşağıdaki belgeler ile kurulmuştur

- ICSID Sözleşmesi,
- ICSID İdari ve Mali Düzenlemeleri/Yönetmeliği,
- ICSID Kurumsal Kuralları,
- ICSID Uzlaştırma Kuralları ve
- ICSID Hakemlik Kurallarıdır.

Bu yönetmelik ve kurallardaki son değişiklikler, 2 Temmuz 2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir (ICSID Convention, Regulations and Rules, 2022).

ICSID Sözleşmesinin 1/2 maddesine göre, ICSID’in amacı, akit devletler ile akit devletlerin vatandaşları arasındaki yatırım anlaşmazlıklarının uzlaştırılması ve hakemliği için kolaylıklar sağlamaktır. Bu kapsamda ICSID Sözleşmesi, uyuşmazlığa düşen uluslararası yatırımcılar ile ev sahibi devletlerin kullanımı için standart maddeler, ayrıntılı süreç kuralları, hakemlerin seçilmesi, uzlaştırma ya da hakemlik sürecinin yönetilmesi ve sürdürülmesi gibi hususlara ilişkin hükümler içerir (Zenginkuzucu, 2012; 102).

Bu bildirinin konusu kapsamında, ICSID'ta, Kırgızistan- ABD BIT'i çerçevesinde, ABD uyruklu International Mining Company Invest, Inc şirketinin Kırgızistan aleyhine tahkim başvurusu ile ilgili yatırım tahkimi, yatırım anlaşması gibi kavramlardan kısaca bahsedecek olursak;

Yatırım tahkimi; uluslararası tahkim türlerinden biridir ve yabancı yatırımcı ile ev sahibi devlet arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için kurulmuş bir sistemi ifade eder (Kışla, 2022; 47, 53). Yatırım tahkimi, devletler arasında yapılan yatırım teşvik ve koruma anlaşmalarıyla ilgilidir (Ataman-Figanmeşe, 2011; 91, 93). Yatırımı teşvik ve koruma, İki Taraflı Yatırım Anlaşması (BIT)- Bilateral Investment Treaty- ya da yatırıma ilişkin hükümler içeren diğer anlaşmalar (TIP) -Treaties with Investment Provision –da düzenlenmiş olabilir. Nisan 2024 tarihi itibarıyla, bilinen yatırım anlaşmalarının toplam sayısı, 3295; yürürlükteki yatırım anlaşması sayısı ise 2.608'dir (International Investment Agreements Navigator, 2024).

BIT'ler; Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında (UNCTAD), iki devlet arasında her birinin ülkesine bağlı şirketler tarafından birbirlerinin topraklarında yapılan yatırımların karşılıklı teşviki, desteklenmesi ve korunması için yapılan anlaşmalar olarak tanımlanmaktadır. İlk yatırım anlaşması, 1959 yılında Pakistan ve Almanya arasında yapılmıştır.

BIT'lerin, genellikle, gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere sermaye ithali yapmak amacıyla yapıldığı; yabancı yatırımların kabulü, korunması ve muamele ile ilgili maddi ve usuli kurallar içerdiği görülür. Yukarıda da bahsedildiği gibi BIT'lerin sayıca çokluğu ve benzer hükümler içermesi nedeniyle BIT'lerin örf-adet hukuku kuralları doğurduğu ileri sürülmüştür. Elbette, bu iddiayı BIT'lerin yapısal benzerlikleri açısından kabul etmek daha doğru olur (Kışla, 2022; 72,73). Ancak şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, Avrupa Birliği ve dünyada 90'dan fazla devlet, belli BIT şablonlarından oluşan model anlaşmalar kullanmaktadırlar (Model Agreements, 2024).

BIT'ler, geniş anlamda yatırım kavramına yer veren, kısa ve fazla ayrıntılı olmayan anlaşmalardır. İncelendiklerinde, genellikle, yabancı yatırımcıya milli muamele (national treatment principle), en çok gözetilen ulus kaydı (most favored nation clause), adil ve eşit muamele (fair and equitable treatment), tam koruma ve güvenlik (full protection and security) ilkeleri içerdikleri görülür. Yine, ev sahibi devletlere, yatırımcılar aleyhine ayırım yapmama, adil ve eşit muamelede bulunma, gelirlerin nakline izin verme, kamulaştırma durumlarında uygun tazminat ödeme ve yabancı yatırımcılara ev sahibi devlet aleyhine yatırım anlaşmasına dayanan uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına başvurulmasına izin verme yükümlülükleri getirdiklerine rastlanır (İlhan, 2022; 444, 452).

Bazı BIT'lerin başlangıç kısımlarında, kamu sağlığı, güvenliği ve iş yaşamına ilişkin hakların korunmasına ilişkin hükümler yer alsa da hakların ve çevrenin korunmasına ilişkin açık düzenlemelere genellikle yer verilmediği görülür (İlhan, 2022; 445).

Teoride BIT'ler, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, devletler açısından eşit yükümlülükler öngörürlerken yani her bir devletin, diğerinin ülkesinde eşit şartlarda yatırım yapabilmesini öngörürken; uygulamada, gelişmekte olan bir devlet ile gelişmiş devlet arasındaki BIT'ler, asimetrik olup karşılıklı yükümlülük doğurmazlar (Kışla, 2022; 73); denge, ev sahibi devlet aleyhine bozuktur (İlhan, 2022; 444, 452).

19 Eylül 2022 tarihinde, ABD uyruklu International Mining Company Invest, Inc. şirketi tarafından, Kırgızistan aleyhine ICSID'ta açılan tahkim davasında (International Mining Company Invest, Inc.v. Kyrgyz Republic, 2022), bu davaya kaynaklık eden, 1993 tarihli Kırgızistan- ABD BIT'i (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment, 1993), International Mining Company Invest, Inc. ve Kırgızistan bölümünde incelenmiştir

ICSID Sözleşmesinin 25. Maddesinde, ICSID'in yargılama yetkisi düzenlenmiştir. Buna göre;

1. Merkezin yargılama yetkisi, Âkit ülkeler (ya da onları oluşturan alt birimler ya da ülke tarafından merkeze atanmış temsilciler) ile uyuşmazlık haliyle ilgili yazılı rızasını Merkeze sunmuş diğer Âkit devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıkları kapsayacaktır. Taraflar rızalarını sunduktan sonra hiçbir taraf bu olurlarını tek taraflı olarak geri alamaz.
2. Diğer Âkit ülke vatandaşları deyimi aşağıdakileri kapsar;
 - a. Âkit bir devletin vatandaşlığına sahip herhangi bir kişi haricinde 36. Maddenin 3. Paragrafı veya 28. Maddenin 3. paragrafı uygulanarak istemleri kaydedilmiş ve anlaşmazlık tarihinde söz konusu anlaşmazlığı merkeze sunmak üzere taraf olmuş olan ülke vatandaşları
 - b. Âkit ülke vatandaşlığına sahip herhangi bir yasal kişi haricinde, tarafların rızasıyla anlaşmazlığın Arabuluculuk veya Hakemliğe sunulduğu tarihte taraf olan devlet veya söz konusu tarihte anlaşmazlığa taraf olan Âkit devlet vatandaşlığına sahip olan herhangi bir yasal kişi ve bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda yabancı kontrolü yüzünden “diğer bir Âkit devlet vatandaşı” muamelesi görmüş diğer taraflar.
3. Âkit ülkenin herhangi bir alt birimi veya temsilcisi tarafından verilen rızalar bu devletin ayrıca onayının gerekmediğini bildirmedikleri durumlarda, devletin onayı gerekir.

4. Kabul ya da onay anında veya onaydan sonra herhangi bir zamanda herhangi bir Âkit devlet hangi anlaşmazlık türlerini Merkezin yargı yetkisine sunup sunmayacağını Merkeze bildirebilir.

Genel Sekreterlik, bu bildirim tüm taraf ülkelere gönderecektir.

Bu bildirim 1 inci Paragraftaki gerekli görülen rızayı oluşturmaz.

Yukarıdaki madde metninden de anlaşılacağı üzere, ICSID Sözleşmesinin 25. maddesi, ICSID'in yargı yetkisini uyuşmazlığın tarafları (ratione personea), uyuşmazlığın niteliği (ratione materiae) ve uyuşmazlık taraflarının rızaları açısından değerlendirilir. Bu kapsamda, yatırımcının uyuşmazlığında olduğu devlet ile ev sahibi devlet ICSID'a taraf olmalı, uyuşmazlığın ICSID'a götürülmesi konusunda tarafların rızası bulunmalı ve uyuşmazlık bir yatırımdan kaynaklanmalıdır (Avşar, 2017; 176).

3.1 Kişi Bakımından Yargı Yetkisi

ICSID'in kişi bakımından yargı yetkisi yani tarafları; bir tarafı devlet, diğer tarafı ise bir başka devlet uyuşmazlığındaki yatırımcı oluşturur. 25. maddeye göre, yatırımcı ICSID Sözleşmesine taraf olan devlet uyuşmazlığına gerçek ya da tüzel kişi olabilir. Ancak, yatırımcının ev sahibi devlet uyuşmazlığında olmaması gerekir (Report of the Executive Directors on the Convention the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States, 1964; para 28). Yatırımcının gerçek kişi olduğu durumlarda, gerçek kişinin çoklu vatandaşlığı var ve bu vatandaşlıklardan biri ev sahibi devletin vatandaşlığı ise ICSID sahil vatandaşlık bağına bakmaksızın davayı reddetmektedir (Champion Trading Company and Ameritrade International, Inc. v. Arab Republic of Egypt, 2003; 285, 286); (Zenginkuzucu, 2012; 114-116).

25/(2)b maddeye göre, yabancı sermaye ile kurulan ev sahibi devlet uyuşmazlığındaki şirketleri “yabancı kontrolü” ibaresiyle ICSID'in yargı yetkisi kapsamına dahil etmektedir.

3.2 Konu Bakımından Yargı Yetkisi

ICSID Sözleşmesinin 25. maddesine göre, Merkez'in yargı yetkisi, “doğrudan yatırımdan kaynaklanan hukuki uyuşmazlık”ları kapsamaktadır. ICSID Sözleşmesi Hakkında İcra Direktörleri Raporunda, “hak” çatışmalarının Merkez'in yetki alanına girdiği kabul edilirken, “çıkart” çatışmalarının kapsam dışı tutulduğu açıkça belirtilmiştir. Rapor'a göre uyuşmazlık, yasal bir hakkın veya yükümlülüğün varlığına veya kapsamına yahut da yasal bir yükümlülüğün ihlalinden doğan tazminatın niteliği ve kapsamına ilişkin olmalıdır (Report of the Executive Directors on the Convention the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States, 1964; para.26). Ayrıca, bu uyuşmazlık yatırım işleminden kaynaklanmalıdır ve yatırım işlemi ile hukuki uyuşmazlık arasında doğrudan bir ilişki olmalıdır (Zenginkuzucu, 2012; 125, 126).

Hukuki uyuşmazlıklar, tarafların iddia ve taleplerini uluslararası hukuk tarafından kabul edilen kanıtlara dayandırarak, uyulması gereken uluslararası hukuk kuralının hangisi olduğu konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklardır. Kelsen, bütün uyuşmazlıkları hukuki uyuşmazlık kabul eder. Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 36/2. maddesinde; bir anlaşmanın yorumlanması, uluslararası hukuka ilişkin herhangi bir konu, uluslararası yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek bir olayın gerçekliği ile uluslararası yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği zararın tazmininin niteliği ve miktarı Divan'ın yargı yetkisi kapsamında hukuki uyuşmazlık konuları olarak kabul edilmiştir (Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, madde 36/2).

Yatırım kavramı, ICSID Sözleşmesinde, ICSID'in yargı yetkisini sınırlamamak için özellikle tanımlanmamıştır (Avşar, 2017; 176). Yatırım kavramını yorumlayacak ICSID hakem heyetleri, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 31 maddesi çerçevesinde, uluslararası hukuka göre yorumlamaktadırlar (1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 31), (Avşar, 2017; 181, 182). Uygulamada ICSID hakemlerinin, BIT'lerde düzenlenen ticari faaliyetleri, portföy yatırımları, devlet tahvilleri ve sosyal medya ile ilgili faaliyetlerin yatırım olup olmadığını tartışmıştır (Avşar, 2017; 184, 186).

Salini v. Republic of Morocco (Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco) ve Phoneix v. The Czech Republic (Phoenix Action, Ltd. v. The Czech Republic) Davalarında yabancı yatırım kavramının taşınması gereken unsurları tespit edilmiştir. Buna göre;

- Taraflar arasındaki işlemin belirli bir süre devamlılık göstermesi
- Kazanç ve risk durumlarının mevcut olması
- Yatırımcının önemli bir taahhüt altına girmesi
- Yatırımın ev sahibi devletin gelişimine katkı sağlamasıdır.
- Yatırımın ev sahibi devletin kanunlarına uygun olarak yapılması
- Yatırım yapılırken iyi niyetle yapılmış olmasıdır.

Son iki şart, hakem heyetlerinin esasa ilişkin bir inceleme yapmasına neden olması nedeniyle eleştiriye uğramıştır (Yılmaz, 2013; 41-50), (İlhan, 2022; 439-440).

Gerçek ya da tüzel kişiler yatırım anlaşmasının sağladığı korumadan yararlanabilmek amacıyla, yatırım anlaşmasında öngörülen yatırımcı sıfatını taşımak zorundadırlar. ICSID Sözleşmesinin 25. maddesinde, yatırımdan, tanımı yapılmaksızın bahsedilmiş ancak yatırımcıdan bahsedilmemiştir. Saluka v. Çek Cumhuriyeti Davasında

hakem heyeti, yatırımcı tanımının ekonomik değil, hukuki olmasına dikkat çekmiştir. Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic, 2006), (İlhan, 2022; 436, 437). Uygulamada, yatırımcıların, paravan ya da hülle şirketler ya da yatırımcı sıfatını hukuka aykırı yollardan elde ederek ICSID sürecini kötüye kullanabildiklerine rastlanmıştır (İlhan, 2022; 439). Örneğin, World Duty Free v. Kenya Davasında, Mann Adasına kayıtlı World Duty Free şirketi, 1989 yılında Kenya’da Nairobi ve Mombassa uluslararası hava limanlarında duty free bölümünün inşa, bakım ve işletimini üstlenebilmek için 2 milyon dolar rüşvet vermiştir. Hakem Heyeti, rüşvetin hukuka aykırı olduğunu, mevcut durumda Kenya Cumhurbaşkanı’nın aldığı rüşvetin Kenya Devletine atfedilemeyeceğine karar vermiştir. Esasen Uluslararası Haksız Fiillerden Devletin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddelerden 4.’süne göre, devlet organlarının fiilleri devlete atfedilebileceği tartışılmış (İlhan, 2022; 442) olsa da 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin Andlaşmaların Geçersizliğine ilişkin madde 50’de, bir devletin temsilcisinin ayartılması düzenlenmiştir. Buna göre; “Bir devletin bir anlaşma ile bağlanma rızasının açıklaması, temsilcinin başka bir görüşme devlet tarafından doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ayartılması suretiyle sağlandıysa bu devlet böyle bir ayartılmaya anlaşma ile bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilir.” hükmü çerçevesinde yatırım anlaşmasının geçersizliği ileri sürülebileceğinden cumhurbaşkanı’nın fiilinden dolayı Kenya Devleti’nin sorumluluğuna gidilmemesi kanımızca hukuka uygundur (Ertuğrul, 2012; 58).

3.3 Rıza

ICSID yargısı, gönüllülüğe dayanır. ICSID Sözleşmesinin 25. maddesinde, Merkez’in yargı yetkisini tarafların “yazılı rıza” sına bağlamıştır. Sözleşme’nin Giriş kısmında da “Hiçbir devletin, bu sözleşmeyi onaylamış, teyid etmiş ya da kabul etmiş olduğu gerçeğine rağmen, kendi rızası olmaksızın herhangi bir anlaşmazlığı uzlaştırma veya hakemliğe sunma yükümlülüğünde olmadığını...” ifadesi yer almaktadır. Yatırımın hukuka aykırı yollardan gerçekleştirildiği durumlarda, rıza şartının gerçekleştirilmediği sonucuna ulaşılmıştır (Metal-Tech Ltd. v. Republic of Uzbekistan; para 389-423), (İlhan, 2022; 441).

Şunu ifade etmek gerekir ki, Sözleşme’nin 26. maddesine göre, Akid Devlet ICSID’ a başvurmadan önce iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulunu getirebilir.

ICSID yargılamasına baktığımızda belli husus ve problemlerle karşılaşırız. Uygulamada genellikle görünen, ev sahibi devletler, gelişmekte olan ülkelerden olurken yabancı yatırımcıların ise gelişmiş ya da görece gelişmiş devletlerin uyruğunda olduğudur. Ev sahibi devletlerin, ulusal hukuk düzenlerini yabancı yatırımcıya uygulama; yabancı yatırımcıların uyruk devletlerinin ise uluslararası hukuk çerçevesinde “asgari standartlar” ın uygulanması istekleri ev sahibi devletler ile yabancı yatırımcıların uyruk devletleri arasında bir gerilime neden olmaktadır (Zenginkuzucu, 2012; 233).

ICSID yargılamasının meşruiyeti tartışılmıştır. Şöyle ki, ICSID yargılamasında, süreç gizlilik içinde yürütülebildiğinden, kamunun yargılamanın adil olup olmadığını kontrol etme olanağının sınırlılığı nedeniyle meşruiyet ve şeffaflık eksikliğinin varlığı ileri sürülmüştür. Meşruiyetin ön koşulu olarak kabul edilen şeffaflık için; adil yargılama, duruşmaların aleniliği, hükmün aleni olarak açıklanması, delillere ulaşma ve yorum yapma unsurlarını taşımaktadır. Bun unsurların bir ya da birkaçının eksikliği, ICSID yargılamalarının şeffaflığına ve dolayısıyla meşruiyetine tesir etmektedir. Yine şeffaflık eksikliği, hakemlerin karar verirken tutarlılıklarını ve yatırım tahkiminde içtihat yaratılmasını engellemektedir. Benzer uyumsuzluklarda birbirinden farklı kararlar verilmesi hukuki güvenlik ilkesini, kararların öngörülebilir olmasını zedelemekle birlikte adil yargılama hakkı kapsamında da değerlendirilmektedir. 2004 yılında içtihat oluşturulmasına ilişkin bir mekanizma kurulması öngörülmüş, ICSID Sekreteryası tarafından bir teklif hazırlanmış olsa da ev sahibi devletler tarafından kabul görmemiştir (İlhan, 2022; 397).

ICSID yargılamalarının meşruiyetini sorgulatan bir diğer husus ise yargılamada temyiz mekanizmasının olmayışıdır. ICSID Sözleşmesi’nin 52. maddesi uyarınca, ICSID kararlarına karşı temyiz değil, iptal mekanizması öngörülmüştür. İptal mekanizmasında karar, esasa girmeksizin sadece usuli eksiklikler tarafından incelenmektedir. Yine, iptal sebeplerinin ICSID Sözleşmesi’nde tahdidi olarak sayılması meşruiyet eksikliği olarak değerlendirilmiştir (İlhan, 2022; 391-394).

İlhan, iki taraflı yatırım anlaşmalarında olduğu gibi, yatırım tahkiminin de asimetric, yatırımcı lehine işlemeden; sistemin, adil ve hakkaniyete uygun bir yargılama öngörmediğinden bahseder (İlhan, 2022; 444, 452).

Hem yargılama hem de BIT içeriklerinde kamulaştırma ile ilgili hükümler dikkat çekmektedir. Yabancı yatırımın kamulaştırılmasında belli şartlar gerçekleşmeden kamulaştırma yapılamaması, kamulaştırmada tazminat ödenmesi gibi kamulaştırma ilkeleri, yatırım hukuku alanında devletlere yükümlülük yükleyen uluslararası örf-adet kuralları haline gelmiştir. Ancak yatırımcıya bu denli yükümlülük yükleyen örf-adet kurallarına rastlanmamaktadır (Nalçacıoğlu Erden, 2015; 32), (Giray, 2013; 147), (İlhan, 2022; 399).

4 International Mining Company Invest, Inc. ve Kırgızistan Uyuşmazlığı

ABD uyruklu International Mining Company Invest, Inc., 19 Eylül 2022 tarihinde, Kırgızistan aleyhine, Kırgızistan-ABD BIT’i (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan, 1993)

çerçevesinde yatırımdan doğan uyuşmazlığın çözümü için ICSID'a başvurmuş, 13 Ocak 2024 tarihinde mahkeme kurulmuştur. Davacı şirket tarafından, Bulgaristan vatandaşı Stanimir A. Aleandrov; Davalı Kırgızistan tarafından, Avustralya ve İsviçre vatandaşı Zachary Douglas hakem olarak atanmıştır. Taraflarca İspanya vatandaşı Juan Fernandez-Armesto başkan olarak seçilmiştir (International Mining Company Invest, Inc.v. Kyrgyz Republic, 2022).

Yukarıda bahsi geçen, Kırgızistan-ABD BIT'i, 19 Ocak 1993 tarihinde, Kırgızistan ile ABD arasında, yatırımın karşılıklı korunması ve teşviki amacıyla yapılmış, 12 Ocak 1994'te yürürlüğe girmiştir (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan, 1993).

Kırgızistan, 1989 yılından 2020 yılına kadar farklı tarihlerde, Belçika/Lüksemburg, İspanya, Türkiye, Çin, ABD, Ukrayna, Fransa, Ermenistan, İngiltere, Endonezya, Malezya, Pakistan, Özbekistan, Kazakistan, Gürcistan, Hindistan, Azerbaycan, Almanya, İsviçre, Belarus, Moğolistan, Tacikistan, Danimarka, İsveç, Moldova, Finlandiya, Kore, Litvanya, Letonya, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Avusturya, Hollanda ile 38 tane BIT imzalamıştır. Avrupa Birliği; Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Tacikistan; Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, ABD, Özbekistan; Belarus, Kazakistan, Rusya, Tacikistan; Vietnam gibi ülkelerle 1994 yılından 2015 yılına kadar farklı tarihlerde 8 tane TIP imzalamıştır (International Investment Agreements Navigator, Kyrgyzstan, 2024).

Kırgızistan-ABD BIT'i, önceki bölümde, iki taraflı yatırım anlaşmaları hakkında verilen bilgilere uygunluk gösterir. Şöyle ki, bu anlaşma da yabancı yatırımların kabulü, korunması ve muamele ile ilgili maddi ve usuli kuralları; uyuşmazlığının barışçıl yollarla çözümüne ilişkin hükümleri ve -barışçıl yollar tüketildikten sonra-tahkime gidilmesi hükmünü içerir. Ayrıca, çoğu yatırım anlaşmasında görüldüğü ve ileride bahsedileceği üzere, eşit yükümlülüklerden ziyade ABD lehine hükümler içerdiği görülür.

ABD-Kırgızistan BIT'i, 13 madde ve Ek'inden oluşmaktadır. Bu BIT'in 1/a. maddesinde yatırım tanımlanmıştır. Buna göre bir tarafın topraklarında diğer tarafın vatandaşları ve şirketlerinin doğrudan veya dolaylı sahip olduğu ya da kontrol ettiği öz sermaye, borç, hizmet ve yatırım sözleşmeleri gibi her türlü yatırım anlamına gelir ve şunları da içerir:

- i. Taşınır ve taşınmaz mallar da dahil olmak üzere maddi ve gayri maddi malların yanı sıra ipotek, haciz ve rehin gibi haklar;
- ii. bir şirket veya şirketteki hisse senetleri veya diğer paylar veya bu şirketin varlıklarındaki paylar;
- iii. ekonomik değeri olan bir yatırımla ilişkili para talebi veya performans talebi
- iv. fikri mülkiyet hakları, inter alia ses kayıtları, insan çabasının bütün alanlardaki buluşları, endüstriyel tasarımlar, semiconductor mask çalışmaları, ticari sırlar, know-how, gizli ticari bilgiler ve ticari markalar ve ticari isimler dahil olmak üzere edebi ve sanatsal eserlerle ilgili haklar,
- v. kanun veya sözleşmeyle verilen her türlü hak ve kanuna uygun her türlü lisans ve izin

(Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment, 1993). Anlaşma metninde de görüldüğü üzere yatırım kavramı, son derece kapsamlı tanımlanmıştır.

Kırgızistan-ABD BIT'inin 6/1. maddesinde, yatırım anlaşmazlığı tanımlanmıştır. Buna göre;

1. Bu maddenin amaçları doğrultusunda, bir yatırım anlaşmazlığı, bir Taraf ile diğer Tarafın vatandaşı veya şirketi arasında aşağıdaki hususlardan kaynaklanan ve bunlarla ilgili ortaya çıkan bir anlaşmazlıktır:
 - a) Söz konusu Taraf ile söz konusu vatandaş ya da şirket arasındaki bir yatırım anlaşması;
 - b) Söz konusu Tarafın yabancı yatırım otoritesi tarafından söz konusu vatandaşa ya da şirkete verilen yatırım izni veya
 - c) Bir yatırımla ilgili olarak işbu anlaşmayla tanınan veya yaratılan herhangi bir hakkın ihlal edildiği iddiası

Kırgızistan ile ABD arasında bir yatırım uyuşmazlığının varlığına işaret edecektir. (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment, 1993).

Kırgızistan-ABD BIT'inin 2. maddesinde, yatırımlara taraflardan her birinin kendi vatandaş ve şirketlerinin faaliyetlerinden daha az elverişli olmayan bir temelde, en iyi şekilde muamele edeceği düzenlenmiştir. Anlaşmanın Ek'inde, aşağıdaki alanlarda ABD'ye ulusal muameleye ve en çok gözetilen ülke kaydına sınırlı istisnalar getirme veya bu istisnaları sürdürme hakkı tanınmıştır. ABD'nin ulusal muameleye sınırlı istisnalar getirme ve bu istisnaları sürdürme hakkı tanınan sektör ve konular;

Hava taşımacılığı; okyanus ve kıyı taşımacılığı; bankacılık; sigorta; devlet hibeleri; devlet sigortası ve kredi programları; enerji ve güç üretimi; gümrük komisyonları; taşınmaz mülkiyeti; yayın yapan veya ortak taşıyıcı radyo ve televizyon istasyonlarının mülkiyeti ve işletilmesi; Communications Satellite Corporation'daki hisselerin mülkiyeti; ortak taşıyıcı telefon ve telgraf hizmetlerinin sağlanması; denizaltı kablo hizmetlerinin sağlanması; arazi

ve doğal kaynakların kullanımı; kamusal alanda madencilik; denizcilik hizmetleri ve denizcilikle ilgili hizmetler ve Amerika Birleşik Devletleri devlet tahvillerinde ana bayilik.

ABD'nin çok gözetilen ülke kaydına sınırlı istisnalar getirme ve bu istisnaları sürdürme hakkı tanınan sektör ve konular; taşınmaz mülkiyeti; kamu malı madencilik; denizcilik hizmetleri ve denizcilikle ilgili hizmetlerdir.

Yine anlaşmanın 2. maddesinde, yatırımın her zaman adil ve eşitlikçi muameleye tabi tutulacağı, tam koruma ve güvenlikten yararlanacağı; taraflardan hiçbirinin keyfi ya da ayrımcı önlemlerle yatırımların yönetimine, işletilmesine, bakımına, kullanımına, yararlanılmasına, edinilmesine, genişletilmesine veya elden çıkartılmasına hiçbir şekilde zarar vermeyeceği düzenlenmiştir. Üretilen malların ihraç edilmesine yönelik taahhütler ya da mal ve hizmetlerin yerel olarak satın alınmasını belirten gereklilikler yasaklanmıştır. Yatırımlarla ilgili ya da yatırımları etkileyen tüm kanunların, düzenlemelerin, idari uygulama ve prosedürleri ile yargı kararları kamuya açıklanması öngörülmüştür. Mevcut anlaşma ile ilgili yatırımlara tanınan en çok gözetilen ülke kaydı hükümleri, taraf devletin serbest ticaret bölgesi veya gümrük birliğine üyelikten kaynaklanan bağlayıcı yükümlülüklerine veya Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması çerçevesindeki herhangi bir çok taraflı uluslararası anlaşma kapsamında bağlayıcı yükümlülüklerde taraf devletlerden herhangi birinin üçüncü bir ülkenin vatandaşlarına ya da şirketlerine tanıdığı avantajlarına uygulanmayacaktır.

Daha önce de bahsedildiği gibi, BIT'ler, genellikle yabancı yatırımcıya, milli muamele, en çok gözetilen ulus kaydı, adil ve eşit muamele, tam koruma ve güvenlik ilkelerinin uygulanmasını düzenlemektedirler. Ev sahibi devletlere yatırımcılar aleyhine ayırım yapmama, gelirlerin nakline izin verme, kamulaştırma ve yabancı yatırımcılara ev sahibi devlet aleyhine yatırım anlaşmasına dayanan uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına başvurulmasına izin verme yükümlülükleri de içerebilmektedirler (İlhan, 2022; 444, 452). Görüldüğü üzere, Kırgızistan-ABD BIT'inde, bahsedilen bu hususlarda açık düzenlemeler varken; kamu sağlığı, güvenliği, iş yaşamına ilişkin haklarla, insan hakları ve çevrenin korunmasına ilişkin düzenleme yer almamaktadır (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment, 1993).

Anlaşmanın 3. maddesinde, belli durumlar ve belli şartlarda kamulaştırma veya millileştirme mümkün kılınmış, esasen yatırımın kamulaştırılması ve millileştirilmesi yasaklanmıştır. 6. maddesinde, yatırımla ilgili bir anlaşmazlık durumunda, anlaşmazlığın taraflarının öncelikle istişare ve müzakere yollarına gitmeleri düzenlenmiştir. 7. maddesinde, diğer usuli işlemler yanında aksi kararlaştırılmadıkça, üçüncü hakemin seçildiği tarihten itibaren bütün başvuruların yapılacağı ve bütün duruşmaların tamamlanacağı ve heyetin son başvuru ya da duruşmanın kapatıldığı tarihten itibaren iki ay içinde karar vereceği belirtilmiştir.

5 Sonuç

ABD uyruklu International Mining Company Invest, Inc., 19 Eylül 2022 tarihinde, Kırgızistan aleyhine, Kırgızistan-ABD BIT'i (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan, 1993) çerçevesinde yatırımdan doğan uyuşmazlığın çözümü için ICSID'a başvurmuş, 13 Ocak 2024 tarihinde mahkeme kurulmuştur. ABD uyruklu yatırımcılar ile Kırgızistan arasında çıkacak uyuşmazlıklarda ICSID'a başvuru, Kırgızistan-ABD BIT'inde düzenlenmiştir.

Uyuşmazlığın dayanağı, Kırgızistan-ABD BIT'inin 6. maddesine göre;

- 19 Ocak 1993 tarihinde Kırgızistan ile ABD arasında, yatırımın karşılıklı korunması ve teşviki amacıyla yapılan, 12 Ocak 1994'te yürürlüğe giren Kırgızistan-ABD BIT'i; (Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan, 1993).
- Kırgızistan tarafından, ABD uyruklu International Mining Company Invest, Inc şirketine verilen yatırım izni ve yine,
- Kırgızistan-ABD BIT'i tarafından tanınan ya da yaratılan herhangi bir hakkın ihlal edilmesidir.

Yatırım Hukuku her ne kadar sui generis özellikler gösterse de Uluslararası Hukukun alt dalı olması münasebetiyle Uluslararası Hukukun anlaşma, örf-adet, hukukun genel ilkeleri gibi Uluslararası Hukukun şekli kaynaklarının yorumlanmasını gerektirir. Kırgızistan-ABD BIT'i, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan BIT'lerin tipik özelliklerini gösterir. Anlaşma hükümleri, ABD menfaatine açık hükümler içerirken, tadadi sayımları ve geniş kapsamlı hükümleriyle kolayca Kırgızistan aleyhine yorumlanabilecek gibi görünmektedir.

ICSID'da görülen davaların çoğu, söz konusu International Mining Company Invest, Inc şirketi ile Kırgızistan arasındaki uyuşmazlıkta olduğu gibi, madencilik, petrol ve gaz sektöründedir ve büyük ölçüde ev sahibi devlet aleyhine sonuçlanmışlardır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerin yatırım anlaşmaları yaparken, anlaşma metninde geniş şekilde yorumlanabilecek, muğlak ifadelerden kaçınmaları; aleni yargılama istemeleri – her ne kadar öneri, ev sahibi devletler tarafından reddedilmiş olsa da- ülkelerinin doğal kaynaklarını, egemenliklerini, insan haklarını, çevreyi koruyacak hükümlere özellikle yer vermeleri davaların daha adil ve hakkaniyetli sonuçlanmasına katkı sağlayabileceği bu bildirinin yazarı tarafından düşünülmektedir.

Kaynakça

- 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 31, (<http://www.turkishgreek.org/index.php/kuetuephane/item/140-viyana-andlasmalar-hukuku-soezlesmesi,2024>)
- A/CN.4/L.702, General Assembly, “Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From The Diversification and Expansion of International Law”, 18 July 2006, (https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_1702.pdf,2024)
- Aguas Argentinas S.A., Suez Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., Vivendi Universal S.A. c. Republica Argentina, 27 June 2005, ICSID Case No ARB/03/19, (<https://www.italaw.com/cases/1057,2024>)
- Ataman-Figanmeşe, İ. (2011). “Milletlerarası Ticari Tahkim ile Yatırım Tahkimi Arasındaki Farklar”, Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni, 31(1), 91-152.
- Avşar, M. (2017). “ICSID Konvansiyonu’na Göre Yatırım Kavramı”, MHB, 37(2), 169-221.
- Azarkan, E. (2016). “Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15 (4),1055-1068.
- Champion Trading Company and Ameritrade International, Inc. v. Arab Republic of Egypt, 2003, (ICSID Case No. ARB/02/9), ICSID Review – FILJ, 19, 2004, Decision on Jurisdiction, 21 Ekim 2003, (http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/ICSIDBLOBS/OnlineAwards/C214/DC633_En.pdf,2024)
- Ertuğrul, Ü. E. (2012). Uluslararası Hukukun Emredici Normlarından Doğan Yükümlülüklerin Ciddi İhlallerinden Devletin Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Giray, F.K. (2013). Milletlerarası Yatırım Tahkiminde Kamulaştırmadan Doğan Tazminat ve Tazminatın Hesaplanmasında Kullanılan Yöntemler, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Güngör, G. (2014). Tabiiyet Hukuku- Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler- Şeyler, Yetkin Yayınları, 2. Bası, Ankara.
- ICSID Case No.ARB/22/25, International Mining Company Invest, Inc. v.Kyrgyz Republic (<https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/22/25,2024>)
- ICSID, 2024. (<https://www.worldbank.org/en/about/legal/privacy-notice,2024>)
- ICSID Convention, Regulations and Rules, (2022), International Centre for Settlement Investment Disputes, ICSID/15/Rev.3, July 2022 (https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID_Convention.pdf,2024; <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c012/tbmm18012072ss0062.pdf,2024>)
- ICSID Database, 2024. (<https://icsid.worldbank.org/cases/case-database,2024>)
- İlhan, E. D. (2022). “Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları ve Yatırım Tahkimi Yargılamasında Karşılaşılan Sorunlar”, TBB Dergisi, (158), 389-456.
- International Mining Company Invest, Inc.v. Kyrgyz Republic, 2022, ICSID Case No. ARB/22/25, (<https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/22/25,2024>)
- Investment Policy Hub, 2024. (<https://investmentpolicy.unctad.org/news/hub/1743/20240327-total-number-of-known-investment-treaty-cases-rises-to-1-332,2024>);
- International Investment Agreements Navigator, 2024 (<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/by-economy,2024>)
- International Investment Agreements Navigator, Kyrgyzstan, 2024 (<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/countries/113/kyrgyzstan,2024>)
- Kışla, S. N. (2022). Uluslararası Yatırım Andlaşmalarının Yorumlanması, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Metal-Tech Ltd. v. Republic of Uzbekistan, ICSID Case No. ARB/10/3, (<https://jsumundi.com/fr/document/decision/pdf/en-metal-tech-ltd-v-republic-of-uzbekistan-award-friday-4th-october-2013,2024>)
- Methanex Corporation v. United States of America, Award on Jurisdiction, UNCITRAL, 07 August 2002, (<https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0518.pdf,2024>)
- Model Agreements, 2024, (<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/model-agreements,2024>)
- Nalçacıoğlu Erden, H. Z. (2015). Milletlerarası Yatırım Hukukunda Dolaylı Kamulaştırma, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

- Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic, 2006, UNCITRAL Award Permanent Court of Arbitration, 17 Mart 2006
- Report of the Executive Directors on the Convention the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States, 1964, International Bank for Reconstruction and Development, March 18, 1965 (https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Report_Executive_Directors.pdf, 2024)
- Phoenix Action, Ltd. v. The Czech Republic, ICSID Case No. ARB/06/5, Award 15 April 2009, (<https://jsumundi.com/fr/document/decision/pdf/en-phoenix-action-ltd-v-czech-republic-award-wednesday-15th-april-2009>, 2024)
- Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco, ICSID Case No. ARB/00/4., 23 July 2001, (<https://jsumundi.com/en/document/decision/pdf/en-salini-costruttori-s-p-a-and-italstrade-s-p-a-v-kingdom-of-morocco-decision-on-jurisdiction-tuesday-31st-july-2001>, 2024)
- Treaty Between United States of America and the Republic of Kyrgyzstan Concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment, 1993 (<https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/1864/download>, 2024)
- Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, madde 36/2, (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf, 2024)
- Yılmaz, A. Ç. (2013). Enerji Yatırımlarının Korunması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Zenginkuzucu, D.M. (2012). “Devlet ve Yabancı Yatırımcılar Arasındaki Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi (ICSID)’nin Kuruluşu ve İşleyişi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.